

Osalusettevõtted Eestis

Austatud daamid ja härrad

Mul on suur au olla kutsutud siia konverentsile ning tutvustada oma ettekandes Eestit ning osalusettevõtete olukorda meie riigis.

Rääkides töötajate osalusest ettevõtete omanikkonnas Eestis on raske leida eestikeelseid termineid. Mõisted nagu – osalusettevõtte või töötajate poolne omamine on Eestis suhteliselt vähetuntud. Nagu teisteski Ida- ja Kesk-Euroopa riikides, on Eesti alles hiljuti vabanenud sotsialismi mõjusfäärist ning omab üleminekuperioodile ning noorele turumajandusele omaseid jooni.

Nii nagu kellapendel mõõdab ajaloo kulgu liikudes vasakult paremale ning siis jälle tagasi, nii juhtub riikide ajalooa. Eesti, koos teiste Kesk- ja Ida-Euroopa riikidega on liikunud vasakpoolsest sotsialismist ning plaanimajandusest suure hooga parempoolse turumajanduse ja liberalismi suunas. Selline kellapendli võnkumine väljendub selgelt ka ettevõtete arengus.

1990-te alguses algas Eestis üleriikliku erastamise periood. Ehitised, kinnisvara, ettevõtted, mis senini olid riigiomandis, kuulusid nüüd erastamisele. Erastamisel võeti kasutusele erastamisväärtpaberid (EVP), mille väärtus sõltus töötatud aastate arvust. 98 % korterelamufondist erastati EVP-de eest korterite elanikele. Samuti kuulusid erastamisele riiklikud ettevõtted.

Eestis on osalusettevõtteid suhteliselt vähe uuritud ning sellekohast infot on vähe leida. Mingil määral on seda valdkonda uurinud Eesti Statistikaamet ning Eesti Tuleviku Uuringute Instituut. Käesolevas ettekandes on antud lühike ülevaade osalusettevõtete olukorrast Eestis, nende rollist Eesti ühiskonnas ning tulevastest arenguperspektiividest.

1980-te lõpus, koos “perestroika” tulekuga, algas kooperatiivide moodustamise etapp Eestis. See oli tol ajal esimene ja ainuvõimalik eraettevõtluse vorm. 1990-nda aasta alguseks oli registreeritud juba ligikaudu 2000 uut kooperatiivi. 1993 aasta augustiks oli see arv juba ligi 3000. Seoses seadusandluse muutumisega registreeriti seejärel enamik neist kooperatiividest ümber teisteks juriidilisteks ettevõtte vormideks.

Ettevõtete erastamise protsess Eestis toimus väga kiiresti. Kui 1991. aastal kuulus enam kui 90 % teenindus- ja kaubandussektori ettevõtetest riigile või kohalikule omavalitsusele, siis 1994. aastal kuulus erasektorile juba 83% teenindussektorist ning 90 % kaubandussektorist.

1995. aastal oli töötajate omandis 16 % ettevõtetest ning juhtkonna omandis 10 % ettevõtetest Eestis.

Töötajate omandis oleva ettevõtte vorm oli kõige enam levinud põllumajandussektoris, moodustades ligikaudu 40% sellest sektorist (jaan 1995), Juhtkonna omandivorm oli kõige suurem kalanduses, kaevanduses ja puidutööstuses (27 %). 1997. aastaks tõusis juhtkonna omandis olevate ettevõtete koguarv kogu ettevõtlussektoris 26 %-ni.

Ühiskond arenes selles suunas, et suurte, töötajate omandis olevate ettevõtete arv vähenes ning samal ajal kasvas välisosalusega firmade arv ning juhtkonnale kuuluvate firmade arv.

Erastamisprotsess ja uute ettevõtete asutamine olid alles uute omanikstruktuuride arengu alguseks.

Nagu eelnevast näha, on 90-te alguses alanud töötajate osalusega ettevõtete arv 10 aasta jooksul vähenenud ning ettevõtted on ümber kujunenud. Ettevõtete ümberkujundamise peapõhjuseks võib lugeda osanike vähest arusaama vaba turumajanduse reeglitest. Töötajaskond, kes 90-te alguses sai ettevõttes osanikuks, eelistas osakud rahaks vahetada. Eesti krooni kasutuselevõtu alguses eelistas enamik elanikkonnast pigem omada sularaha ning ettekujutus sellest, mida tähendab olla firmas osanik oli vägagi puudulik. Nii ostsid tihti osakud kokku firma juhtkond või välisfirmad. Ühest küljest vähendas see töötajate osalust ettevõtete omanikkonnas, samas aga võimaldas firmat juhtida paindlikumalt ning professionaalsemalt, mis omakorda aitas ettevõtetel uues majanduskeskkonnas püsima jääda. Sellel on ka otsene seos Eesti majanduse suhteliselt kiire arenguga võrreldes mõnede teiste Kesk- ja Ida-Euroopa riikidega.

Eesti Statistikaameti andmete põhjal näeme, et töötajate osalus ettevõtete omanikkonnas Eestis oli 1990. aastal 13 % ettevõtetest, 1995. aastal 11% ning 1997. aastal 8 % kõigist ettevõtetest. Alates 1997. aastast ei ole enam toimunud märkimisväärseid üleriiklikke muudatusi ettevõtete omanikkonnas. Ettevõtluskeskkond on ühtlustunud ning töötajate osalusega ettevõtted ei moodusta Eestis kuigi suurt osa ettevõtetest .

Eesti Äriregister annab andmed firmade arvu kohta, kuid puudub lähem statistiline informatsioon selle kohta kui paljud neist on täpselt töötajate osalusega ettevõtted. Lähtudes ettevõtlusvormide eripärast võime eeldada, et ligikaudne töötajate osalusega ettevõtete arv Eestis on ca 5000, see on ligikaudu 7 % ettevõtetest. Neist 931 on töötajate ühistud. Enamik osalusettevõtetest kuulub jaekaubandussektorisse (30 %), põllumajandussektorisse (18 %) ning ka tööstussektorisse (9 %).

Ülalpool nimetatud statistilisele infole lisaks tuleb nimetada ka asjaolu, et avalikkusel puudub arusaam töötajate osalusega ettevõtetest. Sellist ettevõtet ei teadvustata kui eraldiseisvat ning omade tugevate külgedega ettevõtlusvormi. Noores demokraatias ei ole info erinevatest paindlikest ettevõtete vormidest veel kuigi laialt levinud.

Äriettevõtete tegevust Eestis koordineerib Äriseadustik., töötajate ühistuid aga Tulundusühistuseadus. Samuti eksisteerib spetsiaalne seadus mittetulundusühingute tegevuse reguleerimiseks. Seadusandluse kohaselt võib töötajate osalusega ettevõtte kuuluda igasse ettevõtlusvormi. Nii Tulundusühistuseaduse kui ka Äriseadustiku alusel on uue ettevõtte alustamise algkapital enamiku ettevõtlusvormide puhul ca 2600 EUR.

Täna ei kehti Eestis mingeid seadusandlike soodustusi töötajate osalusega ettevõtetele. On ilmne, et ka lähitulevikus ei toimu selles suunas tõenäoliselt mingeid positiivseid muudatusi, nii kaua kuni ühiskondlik arusaam töötajate osalusest ettevõtlussektoris ning selle tähtsusest majanduses on nii vähene. Seetõttu on Eesti

töötajate osalusega ettevõtete tegutsemise prioriteediks lähitulevikus avalikkuse harimine ning selgitustöö antud küsimuses.

Töötajate osalusega ettevõtted on oluline osa riiklikust sotsiaalpoliitikast ja sotsiaalmajandusest. Koos ühistegevussektoriga on töötajate osalusega ettevõtted tähtsaks sotsiaalmajanduse nurgakiviks. Nii näiteks kuulub Eestis jaekaubandusturust 30 % Eesti Tarbijaühistute Keskühistu kauplustele. Põllumajanduses toodetakse aga 30 % piimast piimandusühistutes. Nii töötajate osalus ettevõtte omamisel kui tööühistu - need kaks erinevat vormi töötajate kaasamiseks ettevõtte juhtimisse on üksteisega lähedalt seotud ning moodustavad ühtse ning olulise rolli sotsiaalmajandussektoris.

Tuntud mõtleja Francis Fukuyama on rõhutanud sotsiaalse kapitali tähtsust ühiskonnas. Fukuyama definitsiooni järgi on sotsiaalne kapital üks kolmest kapitali liigist füüsilise ja inimkapitali kõrval. Sotsiaalne kapital on inimeste jagatud väärtushinnangutel ja mitteametlikel käitumisnormidel põhinev võime ühiselt töötada ühiste eesmärkide nimel ja üksteist usaldada. Sellega kaasnevad mitmed voorused nagu ausus ja kohusetundlikkus.

Fukuyama väitel on sotsiaalset kapitali lihtsam luua kindlapiirilise organisatsiooni sees kui kogu ühiskonnas tervikuna. Sotsiaalne kapital tähendab jagatud norme ja väärtusi, mida võib pidada iseloomulikuks ka organisatsioonikultuurile. Vaadeldes efektiivselt juhitud äriorganisatsioone, paneme tähele, et nende juhtimine ei põhine formaalsel bürokraatial vaid ühistel jagatud väärtushinnangutel nii juhtkonna kui töötajate seas, mis lubab neil tõhusalt suhelda. Enamik organisatsioonide efektiivsusprobleemidest on tingitud hierarhilisest juhtimissüsteemist, mistõttu informatsioon liigub alt üles ja ülalt alla väga aeglaselt ning sellega kaasnevad ka paindumatus, otsustusprotsessi moonutused ja muud vead.

Kui inimesed usaldavad üksteist ja tegutsevad ühtse meeskonnana, on ka töö tulemused paremad

Sotsiaalne kapital mängib ülitähtsat rolli nii poliitikas kui majanduses. Iga majanduslik süsteem baseerub suures osas koostööl. Tunnustades ettevõtjate tugevat individualismi, tuleb siiski ära märkida, et iga ettevõtja formeerib firmat luues grupi koostööd tegevaid inimesi. Ühistel väärtustel põhinev sotsiaalne kapital võimaldab majanduses säästa nn "koos tegutsemise kuluseid" (transaction costs), vähendada bürokraatiat ja kulutusi juristidele, määruste koostamisel jne.

Ettevõtte, kus töötajaid seob ühine huvi ettevõtte edendamise ja arendamise vastu on parim sotsiaalse kapitali kandja. Töötajate osalusega ettevõtteid võib siinkohal eriti esile tuua. Nagu näeme, ei erine postsotsialistlikud riigid siinkohal Lääne-Euroopa riikidest. Eesti ning teised Ida- ja Kesk-Euroopa riigid erinevad küll oma hilisajaloo poolest, samas aga oleme kõik ühiselt selliste probleemide ees nagu urbaniseerumine, globaliseerumine, energiaressursside kiire vähenemine. Sotsiaalmajanduslike ideede levitamisel kogu Euroopas on oma roll iga riigi ettevõtluse ning eriti selle sotsiaalse külje tugevdamisel. Eestis puudub täna väljaarenenud töötajate osalusega ettevõtete koostöövõrgustik ning koordineeriv tegevus ning siinkohal on meil võimalus võtta eeskuju lääneriikide kogemustest ning mitte korrata kord tehtud vigu.

Eestis on senini on töötajate osalusega ettevõtetesse suhtunud kui üleminekuetapi paratamatusse. Puudub arusaam töötajate ettevõtetest kui uute töökohtade loomise võimalusest ning kui sotsiaalmajanduse vundamendist ja seda nii avalikkuses kui ka riiklikul tasandil.

Eesti Korterühistute Liit on viimase kahe aasta jooksul lõõnud kaasa EL projekti SCOPE raames sedasorti ettevõtlusvormi arendamises Eestis. 2001. aasta jooksul astuti esimesed sammud koondamiseks Eesti töötajate osalusega ettevõtteid ning töötajate ühistuid. Välja on antud vastavasisuline käsiraamat. Samuti toimus 2001. aasta detsembris Eesti esimene sotsiaalmajanduse alane konverents, kus osalesid kõigi EL kandidaatriikide ning erinevate liikmesriikide esindajad. Esmakordselt Eesti tõsteti sotsiaalmajanduse ning töötajate osaluse küsimused avalikkuse ette ning kutsuti kohaliku omavalitsuse esindajad, riigiametnikud ning kolmanda sektori esindajad sel teemal diskuteerima.

Asutatud on ka Eesti Tööühistute, Osalusettevõtete ja Sotsiaalmajanduslike Organisatsioonide Ühendus Estcoop, mille esmasteks ülesanneteks on koordineerida sellealast tegevust Eestis ning teadvustada ühiskonnas töötajate osalusega ettevõtete ning töötajate ühistute olemasolu. Estcoop näeb oma lähiaastate põhiülesandena selgitada avalikkusele ning riiklikul tasandil, et sotsiaalsetel ettevõtetel, kus on tähelepanu pööratud töötajaskonnale, on oma tugevad eelised konkurentsisis ning samuti kannavad sedasorti ettevõtteid lisaväärtusena sotsiaalse kindlustunde suurendamist riigis. Eeskujuks võib tuua naaberriigi Soome, kus riigipoolisel toel rajatud nõustamiskeskuste abil asutati 1990-te teisel poolel hulgaliselt uusi töötajate ühistuid ning loodi selle lihtsa vahendi abil uusi töökohti, seda eeskätt maapiirkondades. Siinkohal võiksime õppida naabrite tugevatest külgedest ning sedasorti riiklikku toetust ka Eesti rakendada. On selge, et ilma tugeva avaliku toetuseta ei teki märgatavat progressi töötajate osalusega ettevõtete arengus Eestis. Seetõttu on äsjaasutatud ühenduse Estcoop eesmärgiks eelkõige selgitustöö riigi ja kohaliku omavalitsuse tasandil.

Siinkohal ei saa märkimata jätta Euroopa Tööühistute, Sotsiaalühistute ja Osalusettevõtete Liidu CECOP tegevust sotsiaalmajanduse ning töötajate osalusega ettevõtete teadvustamisel ning üle-Euroopalise koostöö arendamisel. Suures osas tänu CECOPi eestvedamisele on osalusettevõtteid ja tööühistuid hakatud tunnustama ka Euroopa Liidu majanduse olulise tugisambana.

Lõpetuseks tahaksin rõhutada, et töötajate osalusega ettevõtteid koos töötajate ühistute ja teiste sotsiaalmajanduslike ettevõtlusvormidega on Eestis alles suhteliselt nõrgalt arenenud. Samas ei saa kahelda sedasorti ettevõtete vajalikkuses täna, kus Eesti on liitumas Euroopa Liiduga. On selge, et kuna puuduvad korralikud uuringud erinevate ettevõtete tegevuse ja efektiivsuse kohta, ei ole seda peetud seni riigi taasandil kuigi prioriteetseks. Eesti Tööühistute, Osalusettevõtete ja Sotsiaalmajanduslike Organisatsioonide Ühendus näeb oma rolli eelkõige sedasorti ettevõtete koondamises. On selge, et töötajate huvidega arvestav ettevõtlusvorm vajab täiendavaid uuringuid ning koordineerimist, et tulevikus oleks ka Eestis tugev töötajate osalusega ettevõtete klass.

Täna Teid!

Marit Otsing

Eesti Korterühistute Liidu juhatuse liige

Budapesti konverentsi ettekanne, 28. veebruar - 2. märts 2002

Kesk- ja Ida-Euroopa võrgustiku areng töötajate omandiõiguse ja osalemise edendamiseks

Eesti Rahvusliku Arengu ja Koostöö Instituudi ja minu enda nimel tahaksin tänada Euroopa töötavate omanike föderatsiooni (*European Federation of Employee Share Ownership*) juhti Marc Mathieu'd Brüsselis ja Janos Lukacsi ning Katalin Monigl-Tothi Budapesti EFES kontoris, et kutsusite mind sellele konverentsile, mis minu arvates võiks olla ajalooline teetähis töötajate omandi ja osalemise arengus, mitte ainult Ida- ja Kesk-Euroopa rahvaste hulgas, vaid ülemaailmses töötajate omandi arengu liikumises kui elujõuline alternatiiv traditsioonilisele vaba turu süsteemile. Eestis me võtame vastu selle väljakutse ja loodan, et mitmed teist ühinevad meiega. Teeme selle tähtsa sammu koos.

Mõned sõnad juhtnööridest, mis saadeti osavõtjatele. Juhtnöörid koosnevad neljast soovist. Pean vabandama, ei ole võimalik pakkuda teile kommentaare esimese kolme kohta. Minu arvates on Eestis töötajate omandiõigus ja osalus piiratud väga väheste ettevõtetenä. Ilmselt on olemas mõned firmad, kes on asutanud töötajate osalemise programmide erinevaid vorme oma äriorganisatsioonides, aga arvan, et need juhud on haruldased ja väheolulised üldise rahvusliku osalemise kultuuri tingimustes. Selle asemel keskendun rohkem töötajate omandiõiguse ja osalemise visioonile Eestis.

Ma uurin töötajate omandiõiguse visiooni Eestis hõlmates järgnevaid teemasid:

- 1) loetlen kolm sündmust, mis minu arvates on mänginud olulist rolli, et muuta töötajate omandiõigus elujõuliseks alternatiiviks traditsioonilisele kapitalistlikule vabaturu süsteemile Eestis;
- 2) üritan selgitada, miks töötajate omandiõiguse idee ei olnud teostatav Eestis peale taasiseseisvumist 1991. aastal;
- 3) esitan põhjusi, miks on erastamise programm Eestis läbi kukkunud;
- 4) pakun välja tegevusplaani arenguks;
- 5) rõhutan kolme teemat, mida tuleks edastada;
- 6) lõpetan arutluse pakkudes mõningaid hoiatussõnu, kui me tahame edasi liikuda.

Sündmused, mis minu arvates on viinud meid arvamisele, et töötajate omandiõigus on elujõuline idee, on kokku võetud järgnevalt.

Esimene sündmus toimus märtsis 1991, kui minul isiklikult oli võimalus esitleda töötajate omandiõiguse ideed praegusele Eesti riigi presidendile, Arnold Rüütlile Washingtonis, kui ta külastas Valget Maja ja kohtus president George Bushiga. Esitus oli väga sisutihe, ainult kaks lehekülge pikk, pluss lühike eessõna, mis võttis kokku meie sotsiaal-majandusliku probleemi. Esitluse eessõna kõlas järgmiselt:

Plaan põhineb järgmistel eeldustel:

1. Rahvaste ja inimeste vaheliste sõdade ja konfliktide põhuseks on nälg, kodutus ja suured ebavõrdsused sissetulekute jaotuses;
2. Traditsiooniline vaba turu süsteem ei ole võimeline vastama eespool nimetatud ülekohustele, sest oluline osa sissetulekute ebavõrdsusest on funktsionaalselt hädavajalik selle kombekohasele käitumisele;
3. Mõeldav on uus majandussüsteem, mille pakutav plaan võib muuta vaba turu süsteemi paremini töötavaks, nii majanduslikult kui poliitiliselt.

Pakun välja, et üks hea alternatiiv on edendada töötajate omandiõigust kui vahendit, et muuta tootmisvahendid omandiõiguses võimalikuks majanduslikult vaesunud ühiskonna osale. See aitaks turusüsteemi muuta palju tootlikumalt töötavamaks. See pakuks lahendusi majandusliku tõhususe, jaotumise ja õigluse probleemidele, mis on jäetud lahendamata tavapäraste majanduse teooriate ja praktikate poolt.

Teine sündmus, mis on parandanud üldist õhkkonda, et arendada töötajate omandiõigust, toimus umbes 10 kuud tagasi, kui 26 prominentset Eesti Teaduste Akadeemia sotsiaalteadlast kirjutasid alla kirjale, mis algas: *"Eesti ühiskond on jõudnud poliitilisse, sotsiaalsesse ja eetilisse kriisi. Võim on rahvast võõrandunud juba sellisel määral, et rääkida tuleb kahest erinevast Eestist."* Teisisõnu, Eesti ühiskond on jaotunud "on ja ei ole". "On" on rikkad ja "ei ole" on võimetu keskklass ja vaesuses kannatav klass. Vahe kahe Eesti vahel kasvab jätkuvalt. Kiri tekitas poliitilise debati ja kriisi Eesti poliitilisel areenil, et lõpptulemuseks sügisel 2001, sai tagasi presidendiametisse valitud populaarne ja pragmaatiline endine ülemnõukogu esimees Arnold Rüütel, kes kaotas viis aastat tagasi president Lennart Merile, intellektuaalsele ja karismaatilisele poliitikule, kelle poliitiline orientatsioon oli väga pooldav traditsioonilise vaba turu süsteemi suhtes. Sellele sündmusele järgnes valitsuskriis käesoleva aasta veebruaris, kus astus tagasi parempoolne valitsus, mida juhtis peaminister Mart Laar, kelle majanduspoliitika oli rõhutatult igaljuhul erastamist toetav.

Erastamise tulemusena muutus Eesti Wall Streeti ideoloogia pailapseks. Kogu lugu on kõige paremini kirjeldatud Jonh Nellise poolt, kes kirjutas jaanuaris 1996 FDP koduleheküljel, kuidas Eesti avalik ja isiklik vara on müüdud välisinvestoritele. Pealkirja all "Leides tõelised omanikud - õpetused Eesti erastamisprogrammist" ("Finding Real Owners - Lessons from Estonian's Privatization Program") kirjutas ta:

"Eesti valitsus on erastanud üle 90 % tööstus- ja tootmisettevõtetest. Erinevalt enamikest riikidest Ida-Euroopas ja endises Nõukogude Liidus, on Eesti vältinud müümist riigiomandis olevaid ettevõtteid sisemisele kontrollile - töötajatele ja juhatajatele firmades või finantsinstitutsioonides, mis on seotud riigiga. Selle asemel on eestlased kasutanud muudetud versiooni sakslaste Treuhandanstalt grupi pehmemast meetodist, mis aitab veenduda, et erastatud firmade tegelikud omanikud on kindlad tootliku ja vastupidava äri loomises ja on valmis maksama tähendusriikast hinda."

Treuhandanstalti erastamise programmi peaideoloogiks oli Eestis sündinud saksa äriees Andres Bergmann, kes ajal, kui juhtis Eesti ressursside müümist hulgihinnas kellele iganes, kes suutis maksta kõrgeimat hinda, kaasa arvatud maffiale, asutas Eestis endale uusi panku ja finantsasutusi. Sellise võltsjuhtimise tulemusena on tema ettevõtte praegu pankrotis, kaasa

arvatud pank. Ta on süüdi mõistetud pettuses ja ootab kohtuistungeid Eesti vanglas.

Ülaltoodu on oluline, sest see seletab vähemalt osaliseltki, miks meil ei õnnestunud tööliste omandiõiguse edendamine Eestis 1990. aastatel. Sellel perioodil rahvas ei sõandunud rääkida sellest avalikult. Kommunism oli löödud ja vaba turu majanduse kapitalistlik viis oli ainuõige idee, mida matkida. Need vähesed, kes tegid mõningaid katseid kahelda kapitalistliku vaba turu liikumise eetikas ja vigades, olid kiiresti nimetatud "Bolshevike majanduse" pooldajateks ning see oli piisav, et lõpetada arutlus, kui seda üldse tekkis.

Lõpuks, kolmas sündmus, mis on loonud soodsa õhkkonna töötajate omandiõiguse kujunemiseks, toimus presidendi valimise kampaania foorumite ajal, kui kandidaadid võtsid kokku oma poliitilised platvormid. Äsja valitud president Arnold Rüütlil oli siis poliitilist julgust rääkida rahvale "Kahest Eestist", mis on jaganud rahva kahte erinevasse sotsiaalmajanduslikku fraktsiooni. Selleks, et Eesti jääks ellu väikese rahvusena selles globaliseeruva maailma möllus, kutsus ta Eesti rahvast üles pingutama koos demokraatia ja ühiskonna poole, mis oleks "Üks Eesti".

Seega, töötajate omandiõiguse idee tutvustamine president Rüütlile 1991. aastal, sotsiaalteadlaste kirja avalikustamine kahest Eestist ja üksmeel, mille poole president Rüütel kutsus rahvast püüdlema presidendi valimise ajal, on juhatanud uue ajajärguni Eestis, mis võimaldab töötajate omandiõiguse poliitikat muuta reaalseks alternatiivseks majanduspoliitikaks Eestis. See oleks rahaliselt teostatav ja saaks hakata välja töötama viivitamata. Meile meeldiks seda kutsuda: "*Tegutsev Eesti - uus algatus Euroopas*".

Programmi eesmärk on tõmmata tähelepanu uuele alternatiivile majanduse arenguks, mis vähendaks majanduslikku erinevust inimeste ja rahvuste vahel ajal, mil inimese intellektuaalsed ja tootlikud võimekused on sellised, et majanduslik julgeolek ja õitseng on kättesaadav kõigi jaoks. Plaani kavatsus on näidata, kuidas on võimalik arendada täielik osavõtlik demokraatia ja majanduslik julgeolek, mitte kauges tulevikus, vaid praegu.

Mudel luuakse kolme olulise majanduse põhimõtte sünteesile. Põhiidee on töötajate omandiõigus, mida toetab maa- ja rahareform.

Uue majandusmudeli tulemus on palju tootlikum majandus. Programm pakub võimalust kodutuse ja nälja vähendamiseks maailmas ja kui toetatakse õigesti sobiva maa- ja rahapoliitikatega, on võimalik välja juurida kodutus ja pakkuda igale perekonnale Eestis oma kodu. See oleks rekord saavutus, mida ei ole veel kunagi üritatud.

Programmi iseloomustaksid koostöösoovlikkus, üksmeelt otsiv, iseorganiseeruv ja perekonnale ja ühiskonnale orienteeruv. Samuti toetab väikse ja keskmise suurusega ettevõtteid.

Lõpuks sooviksin ma rõhutada kolme olulist teemat selleks, et õnnestuda:

1. Vajadus panna rohkem rõhku ühiskonnale ja rahvuslikule arengule

Programmi eesmärk on arendada sotsiaalmajanduslikku süsteemi, kus põhilised inimvajadused nagu eluase, toit, tervishoid, haridus ja vaba aeg oleks rahuldatud. Uurimus ja terve mõistus ütlevad meile, et fookus ühiskonna ja rahvusliku majanduse arengule, kui õigesti täiendatakse uute ideedega nagu tööliste omandiõigus, maa- ja rahareform, viivad meid parema ja õiglasema majandussüsteemini. See võib säilitada rahva kultuurset ja majanduslikku identiteeti ajal, mil välismaine domineerimine tihti kahjustab rahvuse sõltumatust ja majanduslikku iseseisvust. See kõik ei tähenda, et kaupade ja teenuste vahetus rahvuste vahel tuleks piirata. Rahvusvaheline kaubavahetus ei ole uus idee, aga globaliseerumine on. Kogu teema on paremini väljendatud professor Herman E. Daly poolt, kes oma hüvastijätu loengus Maailmapangale jaanuaris 1994 soovitas Maailmapangale *"eemalduda globaalse majanduse integratsiooni ideoloogiast vaba kaubanduse, vaba kapitali liikuvuse ja ekspordi kasvuga ning liikuda rohkem rahvusliku orientatsiooni poole, mis taotleb tootlikkuse arengut eelkõige siseturgudel, muutes kurssi rahvusvahelisele kaubandusele ainult siis, kui see on selgelt tõhusam. Arvatakse, et suurejooneline tee arengu, rahu ja harmoonia juurde on iga rahvuse turu järeleandmatu vallutus teiste rahvuste poolt. Sõna "globalist" arvatakse olevat positiivne, samas sõna "natsionalist" tähendus on muutunud negatiivseks."*

2. Vajadus teada vahet demokraatia ja kapitalismi vahel

Ajalooline kogemus võitluses majandusliku vaesusega, nii minevikus kui olevikus, on üsna selgelt näidanud, et seda ei saavuta olemasoleva kapitalistliku süsteemi parameetrite piires. Fakt on, et praegune vaba turu süsteem on võimetu võitlemaks efektiivselt vaesusega, sest nüüdisaja vaba turu süsteemi kontekstis oleme moonutanud mõiste kapitalism versus demokraatia. Pääaegu alati on mõistetud, et need kaks ideed on kokkusobivad ja isegi tähendavad sama asja. Tõde on tegelikult: *demokraatial ja kapitalismil on väga erinevad tõekspidamised sobivast võimu jaotumisest. Üks usub täielikult võrdsesse poliitilise võimu jaotumisse - "üks mees, üks hääl", samal ajal kui teine usub, et majanduslikult heas seisus oleva kohustus on ajada halvas seisus olev ärist välja, majandusliku hävimiseni. Heas seisus oleva ellujäämine ja ebavõrdsused võimu ostmises on need, mis kapitalistlik tõhusus üldse on."*

Tsitaat on pärit 1992. aastast professor Lester Thurow raamatust "The Future of Capitalism". Ta on lugupeetud Ameerika ökonomist Massachusettsi Tehnoloogia Instituudist.

3. Isemajandamine ja uue jõukuse areng Eestis elanike enda poolt

Töötajate omandiõiguse programmi tegelik tähtsus on, et see pakub nii vaestele majapidamistele kui vaesuses kannatavatele ühiskondadele leida majanduslikku kaitset ja õitsengut, luues kapitali omandit nende majapidamisse ja ühiskonna inventarinimestikku - saades tootmisvahendite uuteks omanikeks, mis pakub neile teist sissetulekut lisaks nende töötasule.

Ühiskonna arengu organisatsioonid peaksid vältima väliseid investeringuid ja kasutama neid ainult viimasel võimalusel. Välismaine investering võib olla kallis äri, sest kuigi on tõsi, et

see pakub uusi tööhõive võimalusi, loomaks ja ostmaks uusi kapitali varasid ühiskonnas, kaasa arvatud kõrgtehnoloogiat, ei tähenda see, et ühiskond ka tingimata pika peale kasu saab investeringust.

Enne uute investorite vastuvõttu ühiskonda, on mõistlik hoolikalt uurida alternatiivset arenguplaani, mis põhineb ühiskonna isemajandamisel ja alalhoidlikkusel, hõivates ise oma tööjõudusid ja kapitali ressursse. Töötajate ja ühiskonna kapitali omandiõiguse alternatiivi peaks kindlasti kaalutlema kui head alternatiivi.

Kokkuvõtteks - hoiatussõna:

Olen kindel, et töötajate omandiõiguse idee on teostatav ja realselt töötav, *aga ainult*, kui kõige pealt teatud sammud astutakse, koos toetusega inimestelt ja ühiskonna juhtidelt. See peaks:

- * rakendama valitud parlamendi liikmete poliitilist tahet tähele panna ettepanekuid ja järgnevalt toetada seadusandlikku tegevust, mis võimaldaks programmil töötada tegelikus;

- * arendama efektiivset teadlikkust ja haridusprogrammi, mida esitletaks avalikkusele ja poliitilistele ja ärijuhtidele. Programmi peaks esitlema avaliku teenusena televisiooni, raadio, ajalehtede, interneti ja ühiskonna hariduslike vahendite kaudu. Seda peaks õpetama isegi keskkoolis.

- * leida nii rahalisi kui inimressursse, mis on vajalikud, et ehitada rahvuslikke ja ühiskondlikke infrastruktuure, mis on vajalikud ühiskonna säästliku majandusliku arengu jaoks, ja see prioriteet on põhiline inimvajadus, mis oleks rahuldatud iga perekonna majapidamiseks, i.e. ehitada kodusid, toota toitu ja pakkuda sobivat tervishoidu ja haridust kõigile.

Olaf Klasen

Budapest, 1. märts 2002